

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

De Winterbitterling in de Maasmonden

C. SIPKES.

De eerste melding van de Winterbitterling (*Blackstonia perfoliata* ssp. *serotina*), niet te verwarren met de meer zuidelijke Zomerbitterling (*Blackstonia perfoliata* ssp. *perfoliata*), die vroeger bloeit, komt al vanaf ver in de vorige eeuw van Staalduin bij Hoek van Holland. Ook werd de Zomerbitterling voor dezelfde groeiplaats, en later eveneens voor Voorne vermeld, maar dit is onjuist gebleken. De grootste exemplaren van onze ondersoort hebben iets meer stengelomvatende bladeren, maar toch altijd minder dan even grote exemplaren van de Zomerbitterling en de bloemen van onze ondersoort zijn iets kleiner en minder donkergeel en de kelkklippen ongeveer even lang als de kroon en niet duidelijk kleiner.

De Winterbitterling heeft zijn oorsprong langs de Boven-Rijn, tussen Bingen en Basel, op zandige vlakten, maar volgens de Duitse flora's komen beide soorten daar voor. Ook in Bretagne waar, zoals in geheel Noordwest-Frankrijk aan de kust, de Zomerbitterling algemeen is op schraalbegroeide kalkhellingen (in België en bij Boulogne ook in de duinen), komt de Winterbitterling een heel enkele keer voor.

Als beide vormen langs de Boven-Rijn voorkomen, en onze ondersoort met Rijnwater hier gekomen is, wel de meest waarschijnlijke opvatting, dan zal de Zomerbitterling ook wel eens meegekomen zijn. Maar dan heeft deze zich nooit gehandhaafd. Aan de Tenellaplas, een instructief park, is hij eens

meegekomen op een pol met een *Gymnadenia* van Kaap Blanc-Nez bij Boulogne; hij heeft zich een aantal jaren gehandhaafd maar is weer vrijwel verdwenen.

Ook om deze verschillen wilde ik ervoor pleiten beide Bitterlingen als verschillende soorten te beschouwen, zoals de Franse flora's, en niet als ondersoorten, zoals de Nederlandse flora's doen.

Was de meest noordelijke groeiplaats in ons land bij Hoek van Holland, de meest zuidelijke was op Goeree, massa's planten bijeen in een jonge duinvallei, die nog maar kort van de zee afgesnoerd was. Maar als op Voorne is het zand daar zeer voedselrijk, door de myxomatose is de konijnenstand veel lager dan vroeger, de vallei groeide dicht en de Bitterling kon daar niet tegen op. Even dichterbij Goedereede was nog een kleine plek bij de zg. „Biologenbunker”, op een gemaaid pad, maar daar is hij ook niet meer. Wel is er een „potentiële” groeiplaats gekomen bij de Kwade Hoek, een strandvlakte die door de Rijkswaterstaat met een stuifdijk gedeeltelijk van de zee af-

gesnoerd is. Er komt nog zeewater in, met stormvloed, maar als dit afgelopen is, wat met de sterke aanzanding die de sluiting van het Haringvliet meebrengt, te verwachten is, kan daar een prachtige ontwikkeling komen met Zeemelkkruid (dat er reeds staat), de duizendguldenkruidsoorten, onze Bitterling, Waterpunge en na een tijdje Parnassia en orchideeën.

Op Voorne worden de rijkste duinvalleien gemaaid en dit voorkomt een snelle successie en het verdwijnen van de waardevolle soorten.

Het groene orchideetje *Sturmia (Liparis loeselii)* is door deze terreinbehandeling daar zo talrijk geworden, dat dit de rijkste groeiplaatsen van Europa geworden zijn, waar Duitse botanici met afgunst naar gekeken hebben.

Ook Teer guichelheil (*Anagallis tenella*), Parnassia (*Parnassia palustris*) en al die soorten met pionierneigingen blijven of worden talrijker. Maar onze Bitterling verdraagt het minst van alle pioniersoorten concurrentie van andere planten. Ondanks het maaien

Fig. 1. Kunstmatige duinpan bij het Breede Water in 1969, nu de groeiplaats van de Winterbitterling van fig. 2 en 3. Foto C. Sipkes.

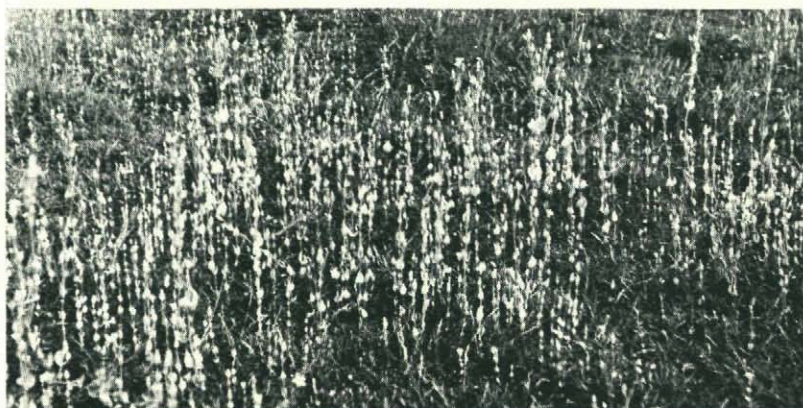

Fig. 2. *Winterbitterling* (*Blackstonia perfoliata* ssp. *serotina*), na uitzaaiing in de nieuwe duinpan van fig. 1. Foto C. Sipkes.

loopt hij terug en van de plekken met massa's exemplaren is weinig meer over. Op Rozenburg, waar door de afsluiting van de Brielse Maas zo'n mooie plek gekomen was, heeft men notabene extra gras gezaaid; bovendien werd er iedere drie weken gemaaid, een frequentie die voor *Parnassia* nog wel gunstig was, maar onze Bitterling is daar weer sterk achteruit gegaan.

Op één plek op Voorne, bij het Breede Water (fig. 1), is een zeer rijke groeiplaats gekomen. Door de Dijkkring is zand gewonnen voor versterking van zeeverende duinen en in de ontstane kuilen verschenen met zaad uit naburige valleien al spoedig *Parnassia* en *Pyrola* en uit zaad dat hier blijkbaar diep in het zand zit, *Anagallis tenella*. En dit jaar opeens een groot aantal planten van onze Bitterling (fig. 2 en 3). Ik verwonderde mij hierover zeer, daar het aantal planten in de buurt zo gering was en het zaad alleen maar aan de poten van vogels van de ene duinvallei naar de andere gebracht kan zijn. Maar die kans is gering, als er zo weinig planten in de omgeving voorkomen. Op de andere potentiële groeiplaatsen die er zo tussen 1950 en 1960 kwamen langs de Brielse Maas, na de afdamming, trad deze soort ook prompt op, maar toen waren er in het gebied nog rijke plekken voor de zaadverspreiding.

Het bleek mij dan ook, dat deze groeiplaats bij het Breede Water het resultaat was van een zaaiproef van biologen. Over de wenselijkheid van het uitzaaien van wilde planten wordt verschillend geoordeeld. Dit ongecontroleerd en zonder mededeling te doen is allerminst aan te bevelen. En het is zon-

Fig. 3. Bloemen van *Winterbitterling*, in de ochtend geopend. Foto C. Sipkes.

Fig. 4. „Chlora-vallei” bij Oostvoorne, met zeer hoge waterstand in het vroege voorjaar, eens een rijke groeiplaats van de Winterbitterling. Foto C. Sipkes.

der meer af te keuren om, erger nog, allerhande tuin-akeleien, Vingerhoedskruid, Perzische bereklauw in de natuurmonumenten te zaaien; dergelijke „verrijkingen”, die inderdaad hebben plaats gevonden, dragen niet bepaald bij tot de waarde van het natuurmonument.

Daar de kans op een natuurlijke uitzaaiing van de Bitterling hier klein was, geloof ik dat de kunstmatige uitzaaiing bij het Breede Water echter bijgedragen heeft tot de kansen voor behoud van deze soort, die in onze duinen alleen in de omgeving van de Maasmonden voorkomt. Om het nieuwe Oostvoornse Meer, ontstaan door waterstaatswerken, heeft zich reeds een vegetatie ontwikkeld waarin veel Zeemelkkruid en Fraai duizendguldenkruid voorkomen, en de kans is nu weer groter dat de Bitterling zich er vestigen kan vanaf de rijke groeiplaats bij het Breede Water, ten hoogste 3 km daar-

vandaan. Er zijn wel veel Konijnen, ondanks herhaalde myxomatose-perioden, maar als goede Gentianacee is de Bitterling, zoals de naam reeds zegt, te bitter om door Konijnen gegeten te worden. We zouden zelfs kunnen zeggen, dat het voorkomen van deze soort door een groot aantal Konijnen begunstigd wordt, zoals dit ook met Parnassia en Duizendguldenkruid het geval is.

Voorne blijkt dus weer uitermate gunstige omstandigheden te bezitten voor soorten, die elders in de duinen ontbreken. Nu is er weer de Poppenorchis (*Aceras anthropophorum*) ontdekt, een mediterraan-atlantische soort die in ons land wel bekend is van Zuid-Limburg maar in West-Europa nergens in de duinen is gevonden. Van de vele soorten uit het Haf- en het Fluviaatiele district noem ik slechts Moeraslathyrus, Zacht vetkruid, Moerasmelkdistel, Wilde kaardebol.

Door het afsluiten van de zeegaten blijven

eb en vloed uit op oude stranden en krijgen pioniers een kans. Ik noemde al in De Levende Natuur van 1969 op blz. 69 de Kompassla (*Lactuca serriola*), maar die heeft een voorkeur voor stikstofrijke plekken. Waar het zanderig is heeft de moerasduinflora een kans, maar alleen maaien kan deze vegetatie vasthouden. Waar dit enkele jaren nagelaten werd en tegelijk de waterstand te veel opliep, zoals bij het Kwakjeswater, trad abnormale sterfte op van de berken en verdween een aantal waardevolle soorten. Bij het Breede Water begroeiiden de oevers met een dicht struweel. Op de drogere gedeelten is daar echter weer kans op Bosorchis (*Dactylorhiza fuchsii*), *Pyrola* en het Zandviooltje (*Viola rupestris arenaria*), die kans hebben gezien zich om het oudere Kwakjeswater te vestigen.

De sterke fluctuaties van het grondwater veroorzaken veel schade. De foto van de natte duinvallei (fig. 4) toont de zg. „Chloravallei”, genoemd naar onze Bitterling, die vroeger „*Chlora*” heette. Na een dergelijke

hoge waterstand, die tot in het late voorjaar voortduurt, zijn er alleen planten langs de hoge kanten, ook van *Parnassia*. Daalt het water, dan herstelt alles zich wel wat, maar de Bitterling voelt zich niet zo best op het achtergebleven slik.

Alles tezamen ziet het er op korte termijn niet al te slecht uit voor soorten als onze Bitterling. Of dit ook op lange termijn het geval is, of Voorne het rijkste duinreservaat van ons land zal blijven, hangt veel af van het natuurbehoud bij onze Maasmonden in het algemeen en van de geneigdheid van de duineigenaren hun terreinen zodanig te beheren dat flora en fauna zo goed mogelijk aan hun trekken komen.

Daarvoor zijn initiatieven en geld nodig, het laatste voor arbeidslonen en de aanschaf en exploitatie van maaimachines.

Maar we zien toch steeds meer de erkenning, dat bij het ontbreken van een gericht beheer — hetgeen slechts in bepaalde delen van de terreinen nodig is — flora en fauna achteruitgaan.

De broedstand van Kievit, Grutto, Tureluur en Scholekster in Friesland in 1966-1969

(vervolg)

J. B. HULSCHER.

(Zoölogisch Laboratorium, Haren Gr.)

Het eierrapen heeft wat de Kievit betreft volgens Klomp (6) geen aantoonbare nadelige invloed op de broedstand, het veroorzaakt alleen een uitstel van de broedtijd met ongeveer een maand. In enkele kleine wachtgebieden, met de status van reservaat, worden geen eieren geraapt. De dichtheden in deze terreinen zijn vaak hoog, vooral van Kievit en Grutto. Dit komt mijns inziens allereerst doordat deze terreinen in goede

biotopen gelegen zijn. Maar onder de leden (eierrapers) van de B.F.V.W. heerst de opvatting dat de reservaten de broedvogels uit de omgeving naar zich toe zuigen vanwege de betrekkelijke rust in de broedtijd en doordat deze terreinen pas gemaaid worden nadat de jongen al flink groot zijn. Om dit aan te tonen zouden gelijktijdige tellingen van het aantal broedparen gedaan moeten worden in niet te kleine terreinen van hetzelfde type